

## **Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)**

**Tahir Bekiroğlu\***

### **Özet**

Bu makale “Neden 2002’den beri iktidar olan AK Parti Hükümeti 2008-2017 döneminde Türkiye’nin Kuzey Irak politikasını Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik tanımlanmıştır?” sorusunu neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde açıklamaktadır. Bu kapsamda, makale dış faktörlerden (uluslararası sistem) ziyade iç faktörlerin (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) Kuzey Irak politikasında belirleyici olabildiğini ileri sürmektedir. Türkiye’nin 2008-2017 dönemi Kuzey Irak politikası lider algısıyla değişen stratejik kültür bağlamında askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı tanımlanmıştır. Türkiye’de Demokratik Açılım (2009-2015) süreci 2015’de silahlı mücadelenin tekrar başlamasıyla sonuçlanırken, IKBY’nin 2017’de bağımsızlık referandumu Kuzey Irak politikasının tekrar askeri güce dayalı tanımlanmasına neden olmuştur.

### **Anahtar Kelimeler**

Tip III neoklasik realizm, Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, lider algısı, stratejik kültür.

---

\* Doktora Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, thrbekiroglu@gmail.com,  
ORCID: 0000-0003-3558-4678  
Makale geliş tarihi : 24.08.2023  
Makale kabul tarihi : 12.12.2023

## **Türkiye's Northern Iraq Policy From The Neoclassical Realist Perspective (2002-2017)\***

### **Abstract**

This article, within the framework of the type III variation of neoclassical realism, explains the question of "Why did the AK Party Government in power since 2002, define Türkiye's Northern Iraq policy in the 2008-2017 period towards establishing close relations with the Iraqi Kurdish Regional Government (KRG)?" In this context, the article argues that internal factors (leader perception, strategic culture, state-society relations and domestic political institutions) rather than external factors (international system) can be determinative in Northern Iraq policy. Türkiye's Northern Iraq policy for 2008-2017 period has been defined based on mutual economic dependence rather than military power in context of changing strategic culture with leader perception. While Democratic Opening (2009-2015) process in Türkiye resulted in resumption of armed struggle in 2015, the independence referendum of KRG in 2017 led to redefinition of Northern Iraq policy based on military power.

### **Keywords**

Type III neoclassical realism, Türkiye and Iraqi Kurdish Regional Government, leader perception, strategic culture.

### **Giriş**

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1991 ve 2003'deki Irak harekâtları Türkiye'yi güvenlik açısından Kuzey Irak'taki gelişmelere bağlı hale getirmiştir. Körfez Savaşı (1991) sonrası Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin iki ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik yol açacağı gelişmeleri önlemek Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının ana hedefi olmuştur. Bu kapsamda, Türkiye Kuzey Irak'ta üstlenen PKK'yı etkisiz hale getirmeye ve Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemeye yönelik politikalar uygulamıştır. Buna rağmen, Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumu fiilen şekillenmeye başlamış, ABD'nin 2003 Irak işgali sonrası 2005'de anayasa çerçevesinde federe devlete dönüşerek Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adını almış ve 2017'de bağımsızlık referandumunu yapmıştır.

Literatürde Türkiye'nin Irak politikasına yönelik çalışmalar olmakla birlikte,

---

\* Bu çalışma, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde, Prof.Dr. Banu Eligür danışmanlığında yürütülen "Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)" adlı Siyaset Bilimi Doktora Tezi'nin belirli bölümlerinden yararlanılarak üretilmiştir.

Kuzey Irak politikasına yönelik vakalardaki bazı açıklamalar kimlik odaklı inşacılık perspektifinden (Şenbaş, 2018) bazı açıklamalar da dış faktörler (ABD'nin Körfez ve Irak Savaşları vb.) üzerinden neorealist yaklaşımla (Baykan, 1996; Oğuzlu, 2008; Özcan,2010) yapılmıştır. Neoklasik realizme göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik çalışma olmaması literatürde boşluk yaratmıştır.

Özellikle 2009'dan itibaren bir süreç dâhilinde tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş ve sonrasında devletler arası ilişkilerin küresel ve devlet dışı aktörlerle ilişkileri de kapsamaya başlamasıyla dış politika analizine dış faktörlerin (uluslararası sistemsel etkiler ve bölgesel güç dengesi) yanı sıra iç faktörlerin (ara değişkenler<sup>1</sup>; lider algısı, stratejik kültür,<sup>2</sup> devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) de etkilerinin dâhil edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, uluslararası sistem (üçüncü analiz düzeyi), devlet (ikinci analiz düzeyi) ve ihtiyaç halinde birey (birinci analiz düzeyi) basamağı arasındaki etkileşimi anlama ihtiyacını mevcut kuramlar içinde en iyi karşılayan ve dinamik dış politika analizine imkân veren neoklasik realizmin tip III varyasyonu olmuştur.

Bu makalede, dış ve iç faktörleri dikkate alan neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde tek kutuplu bilahare çok kutuplu uluslararası sistemin hüküm sürdüğü ve AK Parti iktidarının lider değişmeksizin parlamenter sistemde kesintisiz sürdürüldüğü 2002-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının değişmesinin nedenleri ve süreklilik/ değişiklik gösteren özellikleri açıklanarak literatüre kuramsal ve ampirik katkı yapılması amaçlanmıştır. Neoklasik realizmin tip III varyasyonu kısaca açıklandıktan sonra Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik analiz 2002-2017 yılları farklı karakteristiğe sahip olduğundan üç dönem halinde yapılmıştır.

Makalenin ileriki bölümlerinde detaylı olarak açıklanacağı üzere; Birinci dönemde (2002-2009) askeri güç odaklı stratejik kültür bağlamında Türkiye'nin

---

1 Neoklasik realist Ripsman, Taliaferro ve Lobell'e göre ara değişkenler; sistemsel etkilerin algılanmasını sağlayan lider algıları, devlet tepkilerini şekillendiren stratejik kültür, devletin kararları uygulamasını etkileyen kurumlar ile ekonomik/sosyal gruplar arasındaki devlet-toplum ilişkileri ve lideri destekleyebilecek/ kısıtlayabilecek iç siyasi kurumlar gibi iç politika faktörlerini öngörür (Ripsman, 2011).

2 Literatürde genel olarak stratejik kültür kavramı; bürokratik organizasyon olan ordunun gibi örgüt kültürü şeklinde ve yerleşik inançlar, dünya görüşleri ve bir bütün olarak toplumun ortak beklentileri şeklinde daha geniş açıdan tanımlanabilmektedir (Ripsman vd., 2016:66). Bu makalede dönüşen devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlara bağlı olarak stratejik kültürün iki türünden (askeri ve toplumsal perspektifli) birinin değişen lider algısı üzerinden kendisine yer bulabileceği görülmüştür. Değişen lider algısıyla dönüşen devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar bağlamında siyasi kurumsallaşmanın şekli ve derecesine bağlı olarak stratejik kültürün orta vadede (yıllar) değişebildiği bu makalede ortaya konulmuştur.

Kuzey Irak politikasının nasıl şekillendiği incelenmiştir. İkinci dönemde (2009-2015) askeri güç odaklı stratejik kültür terk edilerek lider algısıyla değişen karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının nasıl değiştiği analiz edilmiştir. Üçüncü dönemde (2015-2017) tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dönüş yapılarak Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının yeniden nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur. Makalenin sonuç bölümünde neoklasik realist perspektiften Türkiye'nin 2002-2017 döneminde Kuzey Irak politikasındaki süreklilik ve değişiklikler ile 2008-2017 yıllarında Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının neden IKBY ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik tanımlandığı açıklanmıştır.

### **Neoklasik Realist Kuramsal Çerçeve (Tip III Varyasyonu)**

Neoklasik realistler dış politika yapımında kutuplu uluslararası sistemde dış faktörlerin (sistem basamağı) önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, devletler arası ilişkilerin küresel ve devlet dışı aktörlerle ilişkileri de kapsamaya başlamasıyla devletlerin dış politikasının açıklanması için iç faktörlerin (devlet ve birey basamakları) de dikkate alınması ve üç analiz düzeyine göreli ağırlık verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Taliaferro, Lobell ve Ripsman'a göre neoklasik realizm klasik realizm ve neorealizmin uygun unsurlarının eklektik ve pragmatik yaklaşımla sentezi girişimidir (Meibauer vd.,2021: 275). Neoklasik realistler hukuksal, sosyal ve tarihsel faktörlerin analizi dâhil klasik realizmin yöntemleri ile neorealizmin pozitivist yaklaşımına atıfta bulunur (Taliaferro vd., 2009: 4,16–19). Neoklasik realizm pozitivismi belli ölçüde sürdüren pragmatik epistemolojik yaklaşımı (yumuşak pozitivism<sup>3</sup>) benimser (Freyberg-Inan, vd., 2009: 6-8).

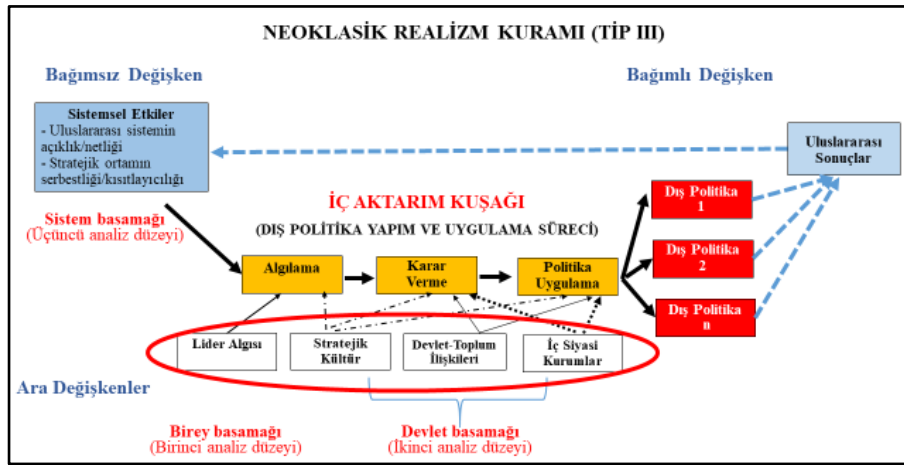
Neoklasik realizm uluslararası sistem basamağında güç dengesinin önemini kabul ederken, devlet ve birey basamağının dış politika yapımını nasıl etkilediğinin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürer. Neoklasik realizm uluslararası anarşi ortamını uluslararası sistemin dış politikayı belirleyiciliği (açıklığı/netliği veya belirsizliği) ve stratejik ortamın dış politika seçeneklerini kısıtlayıcılığı/arttırıcılığı (serbestliği) şeklinde iki sistemsel değişkenle tanımlar. Bu bağlamda, uluslararası sistem stratejik ortamdaki tehditler/ riskler/fırsatların algılanma derecesi, zaman boyutu ve optimal dış politika seçenekleri hakkında açık/net veya yetersiz bilgi sağlayabilir. Neoklasik realizme göre bu bilgilerde açıklık/netlik arttıkça devletlerin dış politika seçeneklerinde farklılık azalır, açıklık/netlik azaldıkça liderlerin algısına veya stratejik kültüre dayalı dış politika seçenekleri artar.

3 Neoklasik realizm vakalar arasında yasa benzeri genellemeler arayan ve bu genellemeleri vaka analizleriyle test eden soft-pozitivist (yumuşak pozitivism) epistemolojik anlayışa sahiptir. Yumuşak pozitivism, araştırmacıların iddialarını "kanıtlamayacaklarını" veya "çürütemeyeceklerini" ima eder, yapabilecekleri en iyi şey güçlü, doğrulayan veya çürüten kanıtlar sunmalarıdır (Ripsman vd., 2016:99, 105-106,137).

Netlik/belirsizlik uluslararası sistemin sağladığı bilgilerle, stratejik ortamın kısıtlayıcılığı/serbestliği ise tehditler/riskler/fırsatların zaman/ mesafece yakınlığı ve büyüklüğüyle ilgilidir. Dolayısıyla stratejik ortam; tehdit ne kadar yakın ve büyükse o kadar kısıtlayıcı veya tehdit ne kadar uzak ve azsa o kadar serbesttir (Ripsman vd., 2016: 46, 50, 55-56).

Neoklasik realistlere göre devlet, bağımsız değişken (uluslararası sistem) ile bağımlı değişken (dış politika) arasında ara değişkendir. Uluslararası sistem devletlerin ulusal çıkarları ile dış politikası için çerçeve oluşturur. Benzer güce sahip devletler uluslararası sistemde farklı dış politikalar uygulayabilir (Sterling-Folker,1998: 146-147). Bu fark iç faktörlerin dış politika seçenekleri üzerindeki etkisinden kaynaklanır. Neoklasik realizm sistemsel etkiler ile devletlerin dış politika davranışları arasında ara değişkenleri (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) analize katan ve filtre işlevi gören 'iç aktarım kuşağı' (dış politika yapım ve uygulama süreci)'nin kullanılmasını öngörür. İç aktarım kuşağı şekil1.1.'deki gibi sistemsel etkilerin neden farklı dış politika davranışlarına yol açtığını ara değişkenlerle etkileşimi üzerinden açıklar (Taliaferro vd., 2009: 4 ve Lobell, 2009: 43-45).

Şekil 1.1. Neoklasik Realizm Kuramı Tıp III Varyasyonu



Kaynakça : Ripsman, Taliaferro and Lobell, Neoclassical Realist Theory of International Politics, s. 34.

Neoklasik realist yaklaşımda amaç; nedensellik ilişkilerinden dış ve iç faktörlerin dış politika seçeneklerini ne zaman, nasıl ve ne derecede şekillendirdiğini ortaya koyarak devletlerin dış politika seçeneklerini açıklamaktır

(Meibauer vd., 2021: 285). Bu kapsamda, dış ve iç faktörler arasında göreceli ağırlıktaki etkileşime bağlı olarak neoklasik realizmin üç varyasyonu geliştirilmiştir. Tip I varyasyonu dış faktörlere ağırlık verilmesini, tip II varyasyonu dış faktörlerin ağırlığını kısmen azaltırken iç faktörlerin ağırlığının biraz artırılmasını ve tip III varyasyonu dış faktörlerin iç faktörlerle dengeli etkileşimini öngörür. Tip III varyasyonunu destekleyen neoklasik realistler sistem basamağını öncelikle dikkate alırken, devlet ve birey basamağındaki algılarıyla da hareket eder, iç faktörleri ara değişken olarak tanımlar (Ripsman vd.,2016: 26-32, 81-82,88).

Neoklasik realizmde uluslararası sistemsel etkiler ile ara değişkenler ‘algılama-karar verme-politika uygulama süreci’ üzerinden etkileşim sonucu devletlerin sistemsel etkilere neden, nasıl ve ne zaman tepki vereceğini (dış politika seçeneklerini) şekillendirir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell; (i) ara değişkenlerin serbest stratejik ortamda devletlerin dış politika seçeneklerini şekillendirebileceğini, kısıtlayıcı ortamda dış politika seçim/uygulama sürecini etkileyebileceğini; (ii) algılama sürecini dış faktörler, lider algısı ve stratejik kültürün etkilediğini, karar verme ve politika uygulama sürecini stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumların şekillendirdiğini ileri sürer (Ripsman vd., 2016: 59-60).

Lider algısı devlet basamağındaki dış politika yapım ve uygulama sürecindeki üç aşamadan ilki olan ‘algılama sürecini (sistemsel etkinin algılanması)’ etkilediği için önemlidir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell lider algısının dış politika sürecinde karar vericilerin ideolojik görüşleri, şahsi çıkarları ve siyasi rakipleri tarafından şekillendirilen algılama, değer ve inançlarıyla ilgili olduğunu ileri sürer. Liderin algısı, kişiliği ve karakteri devletin uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkilerden kaynaklanan tehditler/riskler ile fırsatlara farklı tepkiler göstermesine yol açar (Ripsman vd., 2016: 61-62,64). Özellikle kısa vadeli ve hızlı gelişen durumlarda lider algısı dış politikayı şekillendirmede önemli rol oynar. Liderin uluslararası sistemsel etkileri algılama ve bunlara tepki gösterme biçimini stratejik kültür etkileyebilir. Stratejik kültür kamuoyunun güvenliğe yönelik tutumunu ifade eder ve stratejik kültürü; güvenlik tehdidi, politika oluşturma sürecinde askeri gücün ve ilgili kurumların rolüne ilişkin düşünceler/algılar oluşturur (Snyder, 1977: v). Stratejik kültür; liderlerin, bürokratik elitlerin ve halkın stratejik anlayışını şekillendirir ve devlet davranışını belirler (Jepperson vd.,1996: 1-2,33-75). Ripsman, Taliaferro ve Lobell’e göre stratejik kültür serbest stratejik ortamda dış politika seçimlerini etkiler (Ripsman vd.,2016: 69). Stratejik kültür; dış politikanın değişim ve süreklilik kalıplarını şekillendirir, liderin karakteri, yeteneği ve vizyonuna bağlı olarak değişebilir (Johnston,1995: 36). Devlet-toplum ilişkileri ise siyasi/sosyal uyum ve dış/güvenlik politikasına yönelik kamuoyu desteğiyle ilgili olup liderlerin milli gücü kontrol etme, kaynakları harekete geçirme ve kullanma yetkisini belirler (Zakaria,1998: 38,138). Devlet-toplum ilişkilerinde iç

siyasi kurumların devletin toplumdan bağımsız karar almasına izin verme derecesi (özerkliği) önemlidir (Ripsman vd. 2016: 71). Neoklasik realistlere göre devlet-toplum ilişkileri devletlerin uluslararası sistemsel yapının etkilerine 'neden, nasıl ve ne zaman' tepki vereceğini açıklar (Gözt, 2021: 4). Devlet-toplum ilişkilerinin bir tezahürü olan sivil-asker ilişkileri dış politika stratejilerini şekillendirir. İç siyasi kurumlar; resmi kurumlar, süreçler, bürokratik denetim ve kurullarla tesis edilir, dış politika yapım ve uygulama sürecine kimlerin katılacağını ve veto oyuncusu olacağını belirler, sistemsel etkilere devletlerin kurumsal tepki verme yeteneklerini etkiler (Tsebelis, 2001: 13).

Dış politika yapım ve uygulama süreci bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki etkileşimi şekillendirir. Bağımsız değişken görece güç dağılımına ve zaman boyutuna bağı olarak değişebilir. Bağımsız değişkenle bağımlı değişken ilişkisini kuran dış politika yapım ve uygulama süreci devletin yönetim biçimine, liderin vizyonuna ve sistemsel etkilere göre değişebilir. Ara değişkenlerden stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar liderin vizyonuyla değişebilir; ancak, kendiliğinden değişim/dönüşüme uğramaz.

Tip III varyasyonunda dış ve iç faktörler arasındaki etkileşim dengelidir, iç faktörler dış faktörler kadar önemlidir. Bununla birlikte, iç faktörlerin (ara değişkenler) dış politika yapımında ağırlığı kendi aralarında değişiklik gösterebilir. Kısıtlayıcı stratejik ortamda ara değişkenlerden lider algısı ve stratejik kültür, uluslararası sistem açık ve stratejik ortam serbest olduğunda stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar öne çıkar. Uluslararası sistem düşük açıklık düzeyinde ve serbest stratejik ortamda dört ara değişkenin etkili olabileceği; ancak, öncelikli olan değişkenin belirsiz olması beklenir. (Ripsman vd., 2016: 95).

Tip III varyasyonu neden-sonuç ilişkisine odaklanmakla birlikte, vakalardaki sonuçların nedenlerinin (örneğin; Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişikliğin nedenleri) açıklanmasının yanı sıra, vakalardaki nedensel faktörlerin etkilerinin (örneğin; İKBY referandumunun Türkiye'nin Kuzey Irak politikası üzerindeki etkileri) (Goertz ve Mahoney, 2012: 41-44) dış politika analizinde birbirini tamamlayacağını ileri sürer (Ripsman vd.,2016:109). Neoklasik realizm üç analiz düzeyi arasında optimal ilişki kurarak dış ve iç faktörleri dikkate alan yaklaşımla dinamik dış politika davranışlarını açıklayabilir.

## **Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)**

### ***Tek Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2002-2009)***

Bu dönem lider algısıyla devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkileri dönüştürülerek Kuzey Irak Politikasına yönelik stratejik kültürün değiştirilmesine odaklanmıştır. Tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizi için öncelikle dış faktörler; uluslararası sistemsel etkiler bağlamında tek kutuplu uluslararası sistem ve hegemon güç (ABD), bölgesel güç dengesi bağlamında ABD'nin Irak'ı işgali (2003) sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu devletlerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından genel olarak dış faktörler 2003-2007 yıllarında belirleyici etkisini sürdürmüş ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler (ara değişkenler) ile etkileşimi bağlamında; lider algısı stratejik kültürü değiştirmeye odaklanmıştır. Stratejik kültür lider algısıyla 2007'den itibaren dış politikada askeri güç odaklı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma dönüşmüştür. Değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasının uygulanması devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesini ve dış politikada güvenlik bürokrasisinin etkisinin azaltılmasını gerektirmiştir. AK Parti liderliği gerekli yasal düzenlemeleri yapabilmek için iç siyasi kurumlardan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil gücünü artırmayı öngörmüştür.

Kuzey Irak politikasını 2003-2007 yıllarında şekillendirmede dış faktörler (ABD'nin Irak'ta askeri gücünün varlığı ve 2004'den itibaren Türkiye, İran ve Suriye'nin güvenlik ve ekonomik alanlarda iş birliği yapmaları nedeniyle bölgesel güç dengesindeki değişiklikler) etkili olmuştur. Kuzey Irak politikasında neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış ve iç faktörlerin etkileşiminde denge 2003-2007 yıllarında dış faktörlerin, 2007 sonrası iç faktörlerin lehine olmuştur. Bu dönemde AK Parti liderliği Kuzey Irak politikasına yönelik askeri güce dayalı stratejik kültürü karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre dönüştürmeye öncelik vermiştir. Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki etkileri bakımından ara değişkenlerden lider algısı ve stratejik kültür diğer iki ara değişkene göre öne çıkmıştır. Bu bağlamda, AK Parti Hükümeti stratejik kültürde değişimi gerçekleştirmek için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerini düzenleyerek dış politikada askerin etkisini azaltmayı, iç siyasi kurumları bürokratik etkilerini azaltmaya yönelik dönüştürmeyi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasını değiştirmeyi öngörmüştür.



ABD'nin 2003 Irak Savaşının bölgede yarattığı yeni tehditler/riskler ve fırsatlar Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişikliğe yol açmıştır. ABD'nin Irak Savaşında Türkiye'den ikinci cephe açması için kara ve hava sahalarının kullanılmasına yönelik talebinin TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararı nedeniyle karşılanmaması Türkiye-ABD ilişkilerinde krize yol açmıştır. Bu durum neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde hegemon güç ABD'nin Irak harekâtını icra edeceği yüksek açıklık/netlik durumunda ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele etmek için ABD ile hareket etme ihtiyacı olduğu kısıtlayıcı stratejik ortamda Türkiye'nin Irak politikasını lider algısı ve stratejik kültürün şekillendirmesi beklenirken (Rıpsman vd.,2016: 95), stratejik ortam serbestmiş gibi stratejik kültür, iç siyasi kurumlar (TBMM) ve devlet-toplum ilişkileri (kamuoyunun % 94 oranında karşı olması) (Yeni Şafak, 2003) bağlamında ABD ile birlikte hareket etmemesi bir anomali oluşturmuş gibi görünmekle birlikte, vaka özelinde lider algısının etkisinin olmaması nedeniyle Kuzey Irak politikası diğer üç ara değişkenin etkisiyle şekillenmiştir. Bu vakada anomali gibi görünen durum neorealizme göre analiz yapılması halinde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, neoklasik realizmin açıklayıcı ve ikna edici gücü bu vakada kendisini göstermiştir.

TBMM'nin 1 Mart Tezkere kararı Türkiye'nin ABD ile kriz yaşamasına neden olurken, diğer taraftan Türkiye'nin kurumlarıyla demokrasiyi işletebildiğini göstermesi Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. AB'nin bu algısı Türkiye'nin dış politika vizyonunda stratejik hedef (AK Parti,2006:8-9) olarak belirlediği AB'ye üyelik sürecine ağırlık vermesini kolaylaştırmıştır.<sup>4</sup> AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik AB Uyum Paketlerine istinaden AK Parti Hükümeti Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin siyasetteki etkisini azaltmak için MGK'da değişiklikler yapmıştır.<sup>5</sup>

Irak'ı işgal eden ABD Kuzey Irak'ta Kürtleri müttefiki olarak kabul etmiş ve yerel otoriteyi Irak Kürt fiili siyasi oluşumuna devretmiştir. Bu gelişme ve 1 Mart Tezkere Kriziyle bozulan Türkiye-ABD ilişkileri nedeniyle Kuzey Iraklı Kürt liderler (Kürdistan Demokrat Partisi/KDP lideri Mesud Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği/KYB lideri Celal Talabani) Türkiye'ye 1990-2002 döneminde yaptıkları ziyaretleri bu dönemde sürdürmemiştir. Kuzey Irak'ta rekabet halindeki iki Kürt liderin 2002-2009 döneminde Türkiye'ye yönelik tutum ve söylemlerinde KYB lideri Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı, KDP lideri Mesud Barzani'nin IKBY Başkanı ve Neçirvan Barzani'nin IKBY Başbakanı olması (Voller, 2014: 102) bağlamında farklılık olduğu dikkat çekmiştir.

KYB lideri iken PKK ile ilişkilerini belli ölçüde sürdüren Irak

4 Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan emekli büyükelçi ile 12 Mayıs 2023'de Ankara'da yapılan mülakatta ifade edilmiştir.

5 Değişiklikler 7. AB Uyum Paketi için 4963 sayılı 30 Temmuz 2003 tarihli, 8. AB Uyum Paketi için 5218 sayılı 14 Temmuz 2004 tarihli kanunla yapılmıştır.

Cumhurbaşkanı Celal Talabani, PKK'lılar dâhil hiçbir Kürdü Türkiye'ye teslim etmeyeceklerini (Milliyet, 2007) ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Ankara'ya resmi ziyareti sonrası 9 Mart 2008'de PKK ile mücadelede Türk kamuoyu hazırlanarak açılım yapılmasının ve Barzani ile diyalog kurulmasının gerektiğini açıklamıştır (Yeni Şafak, 2008). Talabani bu söylemiyle PKK'yı zımnen desteklediğini ortaya koymuştur. IKBY Başkanı Mesud Barzani, PKK ile mücadele etmeyeceklerini, İran ve Türkiye'nin Kürtlerin bağımsız devlet kurma fikrine alışması gerektiğini (NTV, 2007), Türkiye'nin Kerkük'e karışma hakkı olmadığını, aksi halde Iraklı Kürtlerin de Diyarbakır ve Türkiye'nin kentlerine karışma hakkının doğacağını (Yeni Şafak, 2007 a), TSK ile PKK arasındaki çatışmalarda tarafsız olacağını (Milliyet, 2007), Türkiye'nin çözüm önerisini reddetmesi halinde PKK'yı terörist örgüt olarak kabul edeceğini (Yeni Şafak, 2007 b), Türkiye'nin PKK'yla mücadelesinin Iraklı Kürtlerin bağımsızlığını önlemeye yönelik olduğunu ve Türkiye'nin sınır ötesi harekâtını savaş ilanı sayacağını açıklamıştır (Yeni Şafak, 2007 c). Barzani bu söylemleriyle Türkiye'nin PKK ile savaş bahanesiyle IKBY'ye yönelik hedefleri olduğunu vurgulamış, bu suretle Türkiye'nin IKBY'yi tehdit ettiğini ileri sürmüştür. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani de PKK konusunun silahlı mücadele ile çözülemeyeceğini açıklayarak Mesud Barzani'nin yaklaşımını destekleyen tutum sergilemiştir (Yeni Şafak, 2007 ç).

Türkiye'nin 2004<sup>6</sup>-2007 arası Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı operasyonlarına yönelik karşıt söylemlerde bulunan Barzani ve Talabani'nin bir süre sonra söylem ve tutumlarında kısmen değişme olmuştur. Türkiye'nin stratejik kültür değişikliğine bağlı olarak Kuzey Irak politikasının değişeceğini algılamalarıyla Talabani ve Barzani'nin PKK sorununun barışçıl çözümüne yönelik söylemlerini artırması dikkati çekmiştir.

Irak anayasası çerçevesinde 2005'den itibaren IKBY'nin federe devlet statüsüne kavuşması Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulması ihtimalini ve Irak'ın geleceğine yönelik endişeleri artırması Türkiye'nin aktif politika izlemesine yol açmıştır (Tür ve Han, 2011: 19). Türkiye Irak politikasında 2007'den itibaren komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımını öne çıkarmış ve Kuzey Irak'a yönelik olarak 1990'lardan itibaren uyguladığı askeri güce dayalı politikasını değiştirmeye başlamıştır (Mercan, 2016: 101). Kuzey Irak politikasında 2002-2009 döneminde lider algısıyla stratejik *kültürü* değiştirmek için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve bürokrasinin rolünün azaltılması ihtiyacı öne çıkmıştır. Stratejik kültürün değişimine yönelik geçiş süreci Kuzey Irak politikasında da değişime yol açmıştır. AK Parti Hükümeti stratejik kültürün değişmesiyle daha önceki dönemlerde benimsenen geleneksel Orta Doğu

---

6 PKK 1999'da tek taraflı ilan ettiği ateşkesi 2004'de sona erdirmiştir.

sorunlarına karışmamaya yönelik tutumu terk ederek, Irak'a müdahil olmadıkça müdahil olanların yaratacağı olumsuz sonuçlardan Türkiye'nin zarar görmemesi için bölgedeki gelişmeleri ulusal çıkarlara göre şekillendirecek aktif Kuzey Irak politikasını öngörmüştür. Bağımsız Kürt devleti kurmaya yönelik hedefi nedeniyle tehdit olarak algıladığı IKBY'yi Türkiye 2007'den itibaren tehdit olarak algılamamıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü içinde IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi kurulması girişimlerine başlamasıyla AK Parti Hükümeti iç kamuoyuna meselenin Kürtlerle değil, mücadelenin PKK terör örgütüne karşı olduğu mesajını verirken, Barzani'ye de IKBY'nin varlığını sürdürmesi için PKK yerine Türkiye ile iyi ilişkiler kurması gerektiği mesajını vermiştir. Dolayısıyla Türkiye stratejik kültürü değiştirerek Kuzey Irak politikasındaki değişikliklerle (Kuzey Irak açılımı) IKBY'yi kontrol etmek istemiştir. Bu durum stratejik kültürün değişimiyle mümkün olmuştur.

Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesindeki analizde lider algısıyla stratejik kültürün değişmesi, değişen stratejik kültürün uygulanması için sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve iç siyasi kurumların bürokratik etkilerinin azaltılarak dönüştürülmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. İç faktörlerden stratejik kültür dış politika değişikliğine yol açarak analizin ağırlık merkezini oluşturmuştur. Dolayısıyla, dış politika değişimini açıklamak için neoklasik realizm kuramı araç olarak kullanılabilmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2007'den itibaren bir yandan iç faktörlerin (lider algısıyla değişen stratejik kültür) etkisiyle karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımıyla ekonomik ve diplomatik ilişkiler üzerinden istikrarın sağlanması diğer yandan da dış faktörlerin etkisiyle Türkiye'nin Irak'taki rekabet ortamında yer alması bağlamında şekillenmiştir. Türkiye'nin İran'la Irak üzerindeki rekabeti Irak'ın yeniden inşa sürecindeki yatırımlardan pay alma mücadelesine dönüşmüştür. İran, Irak'ta Şii Başbakan Maliki'nin iktidarını sürdürmesi nedeniyle siyasi alanda, Türkiye ise ekonomik alanda önemli adımlar atmıştır. Türkiye ile Irak ilişkilerinin geliştirilmesine Irak Başbakanı Nuri El-Maliki ve Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'de 7 Ağustos 2007'de imzaladıkları "Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti Arasında Mutabakat Muhtırası" temel teşkil etmiştir (Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri, 2007). Türkiye komşularla sıfır sorun yaklaşımıyla karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisini öne çıkarırken, İran uluslararası sisteme karşı askeri gücün kullanılması yaklaşımını benimsemiştir. ABD Türkiye'nin İslam, demokrasi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşımını İran'ın İslami teokrasi ve askeri güç kullanımı yaklaşımından daha etkili şekilde bölgesel istikrara katkı sağlama kapasitesi olduğunu algılamıştır (Kane,2011: 1-2, 13-14). ABD'nin bu algısını da dikkate alan Türkiye, İran'ın Irak'taki Şii Maliki Hükümeti üzerinde etkisini dengelemek için 2008'de Bağdat yönetimine karşı IKBY ile ilişkileri de geliştirmeyi öne çıkarmıştır.

Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini "güneyindeki komşularını ihmal eden Batı yönelimi" olarak tanımlayıp bunu düzeltmeyi öngören Stratejik Derinlik vizyonunu AK Parti liderliği 2007 seçimi sonrası ikinci iktidar döneminden itibaren dış politikada uygulamaya başlamıştır. Stratejik Derinlik vizyonu Türkiye'nin tarihi, siyasi ve kültürel potansiyeli ile Orta Doğu'da bölgesel güç olarak ulusal çıkarlara yönelik politikalar izlemesini öngörmektedir (Davutoğlu, 2001: 396, 398). Davutoğlu dış politikayı, Türkiye'yi bölgesinde "merkez ülke" konumuna getirmeyi amaçlayarak güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun politikası, komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkileri geliştirme, çok boyutlu dış politika ve ritmik diplomasiye dayalı proaktif politika (yüz yüze iletişimi, diplomatik girişimlere liderlik etmeyi ve uluslararası kuruluşlara aktif katılımı öngören) uygulamak şeklinde beş ilkeye dayandırmıştır (Davutoğlu, 2008: 79-83). Davutoğlu ekonomik entegrasyonun Türkiye'nin bölgesinde barışı inşa etme/sürdürme için zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür (Davutoğlu, 2001: 147). Komşularla sıfır sorun yaklaşımı stratejik kültürde askeri güce dayalı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma geçişte önemli değişikliklere neden olmuştur.

Bu dönem ile 1990-2002 dönemi arasındaki temel fark, dış politika yapımında etkili olan karar vericilerin dünya görüşlerinden kaynaklanmıştır. Geleneksel karar vericiler Türkiye'yi Batılı ve laik ülke olarak görürken, AK Partili karar vericiler İslam medeniyetinin bir parçası ve güçlü Batı bağlantıları olan Müslüman ülke olarak görmüşlerdir. AK Parti 2002 seçim beyannamesinde (AK Parti, 2002: 89-92) Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilere özel önem vereceği ve 2007 seçim beyannamesinde Irak Politikasına yönelik komşu ülkeler platformunun oluşturulması, Sünnilerin siyasal sürece katılması, Irak'ın ekonomik ihtiyaçları için lojistik desteğin Türkiye'den sağlanmasına yönelik katkılarını sürdüreceği vurgulanmıştır (AK Parti, 2007). Dolayısıyla, Kuzey Irak politikasında geleneksel karar vericiler Körfez Savaşı sonrası PKK terör örgütü ile sürdürülen mücadele nedeniyle askeri gücü öne çıkaran politikaları uygularken, AK Partili karar vericiler 2007'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören politikaları uygulamaya yönelmiştir.

Türkiye'nin 2002-2009 dönemi önceki 1990-2002 dönemi ile karşılaştırıldığında; koalisyon hükümetleri yerine AK Partinin tek başına iktidar olması, iç siyasi kurumların karar süreçlerine katılmasıyla oluşan kurumsal algının yerine lider algısının belirleyici olması, TSK'nın Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üzerinden dış politikaya yönelik etkisinin azaltılması, Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı yaklaşımın yerine 2007'den itibaren PKK'ya karşı askeri güce ve IKBY'ye karşı karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine dayalı yaklaşımların

birlikte kullanılması, güvenlik odaklı rasyonel politikalar<sup>7</sup> yerine ekonomik kazanç odaklı pragmatik politikalar uygulanması şeklinde değişiklikler olmuştur. Bu dönem, stratejik kültürü ve Kuzey Irak politikasını değiştirmek açısından geçiş dönemi mahiyetinde olmuştur.

### ***Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2009-2015)***

Küresel 2008 ekonomik krizi ABD hegemonyasını zayıflatmış, buna karşılık Çin ve Rusya ABD hegemonyasına karşı bir güç merkezi olarak belirmiş, Çin ve Rusya'nın yanı sıra Hindistan ve Brezilya da yükselen güç olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 15 Temmuz 2009'da The Council on Foreign Relations'da yaptığı konuşmada, "Daha fazla sayıda aktör arasında daha fazla iş birliğini teşvik ederek ve rekabeti azaltarak, dengeyi çok kutuplu bir dünyadan çok ortaklı bir dünyaya doğru çevirerek liderlik edeceğiz." (Clinton, 2009) ve ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden da 22 Temmuz 2009'da "Çok kutuplu bir dünya inşa etmeye çalışıyoruz." (Kampf, 2009) demiştir. Uluslararası sistemin 2009 yılı itibarıyla tek kutupludan çok kutupluya geçişi hususu Stephen Walt gibi önde gelen neorealistler ve ABD Başkan Yardımcısı ile Dışişleri Bakanının 2009'da yaptığı açıklamalarında da mevcuttur. Kutupluluğun 2009 itibarıyla süreç halinde değişimi başlamış, bizzat hegemon güç tarafından çok kutupluluk ifade edilir olmuştur.

Bu dönem karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre dayalı olarak değişen Kuzey Irak politikasının uygulanmasına odaklanmıştır. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde öncelikle dış faktörler uluslararası sistemsel yapı bağlamında tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçilmesi, 2011 yılı sonunda ABD'nin Iraktan çekilmesini tamamlaması, Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve bölgesel güç dengesi bağlamında Irak'taki istikrarsız ortam, Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu ülkelerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş sürecinin yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından dış faktörlerin belirleyiciliği azalmış ve stratejik ortam kısmen serbest olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; güçlenmiş lider algısı değişen stratejik kültürün uygulanabilmesi için sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesine devam edilmesini öngörmüştür. Askeri güce dayalı

---

7 Devletlerin ulusal çıkar konusunda rasyonel davranmaları beklenir. 'Rasyonel olmaktan kasıt', kazançları maksimize ederken, kayıpları minimize etmek anlamına gelir (Evans ve Newnham, 2007:25,35).

stratejik kültür lider algısıyla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı hale dönüştürülerek Kuzey Irak politikasını şekillendirmiştir. Devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde önceki dönemdekine ilave düzenlemeler yapılması ihtiyacı lider algısıyla ortaya çıkmıştır (T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013: 32-33). Lider algısıyla değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasının uygulanması için iç siyasi kurumların özellikle güvenlik bürokrasisinin dönüştürülmesine devam edilmiştir (Yıldız, 2012: 24-26 ve Kaygusuz, 2010: 201-203). Müteakiben dış ve iç faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden analiziyle 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikası açıklanmıştır.

ABD kuvvetlerinin 2011 sonuna kadar Irak'tan çekilmesinin 2008'de takvime bağlanması (SOFA, 2008) Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerini 2004'den itibaren geliştirmesi ve ABD Başkanı Obama'nın 2009'da Türkiye'yi 'model ortak' şeklinde tanımlayarak Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi (CNN Türk, 2009 a) Türkiye'nin 2009'dan itibaren değişen Kuzey Irak politikasının uygulanmasına ortam hazırlamıştır. AK Parti Hükümeti 2009-2015 döneminde değişen Kuzey Irak politikasını uygularken uluslararası sistem ile bölgesel güç dengesinin dış politika yapımında belirleyiciliğinin azalması ve stratejik ortamın kısmen serbest olması nedeniyle daha az dış kısıtlamalara maruz kalmıştır. AK Parti'nin 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oy oranını sürekli artırmasının<sup>8</sup> devlet-toplum ilişkileri bağlamında hükümete toplumsal desteğin giderek arttığını göstermesi, yasal düzenlemelerle güvenlik bürokrasisinin dış politikada etkisinin azaltılması ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürün uygulanması nedeniyle 2009-2015 döneminde AK Parti Hükümeti için Kuzey Irak politikasını yapım ve uygulamada 2002-2009 dönemine göre iç siyasi kurumlardan (bürokrasi) kaynaklanan etkiler de azalmıştır.

Bu dönem, ağırlıklı olarak iç faktörlerin şekillendirdiği Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2007'den itibaren değiştirilen stratejik kültürün uygulanması mahiyetinde olmuştur. AK Parti iktidarı 2002-2009 döneminde yaptığı düzenlemelerle güvenlik bürokrasisi üzerinde kontrolü büyük ölçüde sağlamış ve güvenlik odaklı olan stratejik kültürü ekonomik odaklıya dönüştürmüştür. Dolayısıyla 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikasının yapım ve uygulama sürecinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış ve iç faktörler (ara değişkenler) arasındaki etkileşimde denge iç faktörler lehine olmuştur. Değişen stratejik kültür Kuzey Irak politikasında önemli rol oynamıştır.

Davutoğlu 2009'da Dışişleri Bakanı olduktan sonra, Türkiye'nin dış politikasının ana odağı Batı'dan İslam dünyasına kaymaya başlamıştır. AK Parti

8 AK Parti genel seçimlerde oy oranını 22 Temmuz 2007'da % 46,58'e ve 12 Haziran 2011'de % 49,83'e çıkarmıştır.

Hükümeti ilk iktidar döneminde önceki yönetimlerin başta Orta Doğu olmak üzere Müslüman ülkelerle ilişkileri ihmal ettiğini ileri sürmüştür. İkinci iktidar döneminde Irak politikasında AK Parti Hükümeti Yeni-Osmanlılık ile Siyasi İslamcılık'ı öne çıkarmış, karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre göre Irak politikasını uygulamaya başlamış ve 2011'den itibaren de Irak politikasını Sünni yaklaşımla yeniden şekillendirmiştir (Jenkins, 2012: 138,140).

Türkiye'nin 2009-2015 döneminde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikasında süreklilik olmakla birlikte, çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde dış faktörlerin dış politikada belirleyiciliğinin azaldığı ve stratejik ortamın nispeten serbest olduğu dikkate alındığında hesaplı riski gözetken aktif tutumla Kuzey Irak politikasına yönelik seçenekler artmıştır. Bu periyotta Türkiye İran, Suriye ve Irak'a karşı komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya çalışırken, diğer yandan Bağdat yönetimi üzerinde nüfuzunu artıran İran'ı dengelemek için Bağdat yönetimini Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye zorlamaya yönelik olarak IKBY ile ikili ilişkilerini de geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye özellikle lider algısı ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre istinaden IKBY'ye yönelik enerji ve güvenlik iş birliği ile ekonomik faaliyetlere dayalı politika uygulamaya başlamıştır. IKBY ile enerji alanında iş birliği yapılması suretiyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve buna paralel olarak Türkiye'de Temmuz 2009'da başlatılan "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" ile Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığı gösterilerek IKBY ile iş birliğinin gelişmesine ivme kazandırılması ve Türkiye'de PKK terör örgütünün tasfiye edilmesi hedeflenmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin yeni stratejik kültüre göre şekillenen Kuzey Irak politikası kapsamında esas itibarıyla 2009'dan itibaren uygulanan Kuzey Irak Açılımı ve Türkiye'de başlatılan Demokratik Açılım Süreci nedeniyle Iraklı Kürt liderlerin 2002-2009 dönemindeki söylemlerinde olumlu değişiklikler gözlenmiş ve bu durum Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ile Demokratik Açılım Sürecinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Irak Cumhurbaşkanı Talabani PKK'yı silah bırakıp Türkiye'de siyasi faaliyetlere katılmaya çağırması, Türkiye'nin Kürt karşıtı olmayan tutumunun Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürtlerin çıkarına olduğunu açıklamış ve Kürtlerin Açılım Sürecini desteklemesini istemiştir (Reuters, 2009). IKBY Başkanı Mesud Barzani açılım sürecinin barışçıl çözüm için uygun olacağını (CNN Türk, 2009 b), Türkiye ile IKBY'nin ekonomik ve enerji iş birliğini geliştirmesinde büyük rolü olduğunu (VOA Türkçe, 2010) ve süreci desteklediğini (Anadolu Ajansı, 2013) açıklamıştır. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Türkiye'nin Kürt meselesini barışçıl şekilde çözmesi Irak halkları arasındaki sorunların çözümü için örnek olacağını ve Türkiye'yi bölgede güçlü yapacağını açıklamıştır (NTV, 2009). Bu söylemlerden IKBY ile diğer

ayrılıkçı Kürt hareketleri (Türkiye'de PKK, Suriye'de PYD<sup>9</sup> ve İran'da PJAK<sup>10</sup>) arasında ideolojik farklılık olmakla birlikte, Iraklı Kürt liderlerin Kürt devletinin çekirdeğini IKBY'nin oluşturması için ayrılıkçı Kürt hareketleri arasındaki dengeyi gözettiler, Türkiye'nin kendi Kürt meselesini barışçıl şekilde çözmesi halinde ayrılıkçı Kürt hareketleri arasında Irak-Şam İslam Devleti (DEAS)'ne karşı mücadelede askeri iş birliğinin (Güneş ve Lowe, 2015: 1,14) siyasi iş birliğine dönüşmesinin Kürt devletinin kurulmasına yönelik gelişmeleri etkileyebileceği beklentisiyle Türkiye'nin açılım sürecini destekledikleri anlaşılmaktadır.

Komşularla sıfır sorun politikası 2009'dan itibaren Irak bağlamında Bağdat merkezi hükümeti ile enerji, ticaret ve ekonomi alanlarında iş birliğinin yanı sıra IKBY ile de iş birliği yapılması (Kuzey Irak Açılımı) ve bununla senkronize biçimde Türkiye'de de Demokratik Açılım Sürecinin uygulanması şeklinde tezahür etmiştir. Komşularla sıfır sorun yaklaşımına dayalı Irak politikası Bağdat yönetiminden bağımsız şekilde IKBY ile Türkiye'nin enerji alanında iş birliği yapması ve Sünni Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması nedeniyle Bağdat yönetimi ile ilişkilerin bozulduğu 2012'ye kadar IKBY ve Bağdat yönetimi ile iki kanaldan ve dengeli şekilde uygulanmıştır. Bilahare Türkiye IKBY ile enerji, ticaret ve ekonomi alanlarında iş birliğine ağırlık vermiştir.

Bağdat yönetimi, açılım sürecinde Türkiye'den çekilen PKK'lıların tehdit oluşturduğunu ileri sürerek Irak'a girmelerini istememiştir (Al Jazeera, 2013). Irak Başbakanı Maliki Türkiye'nin 2009'dan itibaren Irak merkezi yönetiminin yanı sıra IKBY ile iş birliğini geliştirmesini otoritesine tehdit olarak algılamıştır (Üstün and Dudden, 2017: 15). Maliki Türkiye'yi mezhepçilik yaparak Irak'ın içişlerine karışmakla suçlamış, Türkiye'nin bölgede Sünni hegemonya kurmak istediğini ve giderek düşman ülke haline geldiğini ileri sürmüştür (Hürriyet, 2012). Irak ordusuna yönelik Eğitim-Donat Programını uygulayan TSK unsurlarının güvenlik riski nedeniyle Başika (Irak) üssüne ilave birlik sevk etmesini Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum ile Başbakan Haydar Ebadi egemenlik haklarının ihlali olarak değerlendiren, Türkiye'nin güçlerini çekmesini istemiş ve iki ülke ilişkilerinde 2014'de gerilim yaşanmıştır (Yeni Şafak, 2015). Dolayısıyla, Türkiye'nin Kuzey Irak Açılımı ile Demokratik Açılım Sürecine Irak merkezi yönetimi karşı tutum sergilemiştir.

Değişen Kuzey Irak politikası 2009-2015 döneminde uygulanırken uluslararası sistem basamağından ziyade birey ve devlet basamaklarının etkisi öne çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye-İKBY arasında enerji alanındaki iş birliği siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine de zemin hazırlamıştır. IKBY, bölgesindeki petrolü Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırabildiği

9 Partiya Yekitiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi'ni (PYD)

10 Partî Jiyani Azadî Kurdistan / Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)



ölçüde istikrarlı gelir elde etmeye ve buna bağlı olarak ekonomik yönden Bağdat yönetiminden bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Türkiye enerji ihtiyaçlarını karşılamada kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırmak için IKBY ile iş birliği bağlamında IKBY'nin enerji kaynaklarından yararlanmışır.

Bu kapsamda; (i) Kerkük-Ceyhan boru hattının Bağdat yönetiminin kontrolü altındaki bölümü devre dışı bırakılarak IKBY bölgesinde inşa edilecek boru hattının Türkiye sınırında Kerkük-Ceyhan boru hattına bağlanması; (ii) Boru hattı inşası tamamlanıncaya kadar IKBY'den tankerlerle Türkiye'ye ihraç edilen petrol karşılığında IKBY'nin Türkiye'den işlenmiş petrol ithal etmesi; (iii) Boru hattının tamamlanmasını müteakip IKBY bölgesindeki petrolün Bağdat yönetiminden bağımsız olarak Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaştırılması ve buradan pazarlanması öngörülmüştür (Hürriyet, 2013).

Türkiye'nin devlet dışı aktör olan IKBY ile iş birliği kapsamında Bağdat yönetiminin onayı olmadan boru hattı inşa etmesi neoklasik realizm çerçevesinde dış politikanın temel aktörleri olan devletler arasındaki ilişkinin dışına çıkılarak Irak'ın egemenlik haklarının ihlaline neden olmuştur. Dolayısıyla 2013'de petrol boru hattının inşası 2012'den itibaren Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el-Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması nedeniyle Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile gerilmiş olan ilişkilerinde yeni sorunlar yaratmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye IKBY ile ilişkilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Türkiye'nin bu stratejisi ülkenin petrol ihtiyacını karşılama ve transit petrol geçişinden gelir sağlama imkânı yaratırken, IKBY'nin siyasi bağımsızlığa giden yolda ekonomik bağımsızlığını kazanmasına ve zımnen tanınmasına da yol açmıştır. Bu da Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü öngören politikasını sürdürmede zorluklarla karşılaşması ihtimalini artırmıştır.

AK Parti Hükümeti bir yandan IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan terörü sona erdirmek için lider algısıyla 2009'da Türkiye'de Demokratik Açılım Sürecini başlatmıştır. Bilahare Çözüm Süreci olarak adı değiştirilen süreçte görüşmeler tıkandığı ve PKK taviz alamadığında Türkiye'yi zorlamak için çatışmaları yeniden başlatmış, görüşmeler bu çatışmalarla kesintiye uğramış, PKK'nın 2009, 2010 ve 2013'de tek taraflı ateşkes ilanı ile görüşmeler tekrar başlatılmıştır. AK Parti Hükümeti ile PKK arasındaki görüşmeler arttıkça AK Parti Hükümetinin Halkların Demokratik Partisi (HDP) ile ilişkileri de gelişme göstermiş, PKK ile çatışma arttıkça AK Parti Hükümetinin HDP ile ilişkileri de azalmış; ancak, milliyetçi duygular harekete geçirildiğinde seçimlerde AK Partinin oy oranında artış olacağı beklentisi oluşmuştur.

Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarının tanınmasına yönelik reformların uygulanmasının yanı sıra PKK'nın silahsızlandırılarak tasfiye edilmesini hedefleyen Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, terör

örgütünün bazı kışkırtıcı açıklamalarına rağmen devam etmiştir. Bununla birlikte, 2009-2011 Oslo Süreci ve 2013-2015 Çözüm Süreci TBMM iradesini dışlayan pazarlığa dönüşmüş ve PKK'nın silahları bırakmasına imkân veren düzenleme de yapılamamıştır. Demokratik Açılım Süreci AK Parti Hükümetinin IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik beklentilerini karşılarken, PKK'nın tasfiye edilmesi hedefini gerçekleştirememiştir. Bu durum PKK'ya karşı askeri gücün kullanılmasına dayalı politikaları tekrar öne çıkarmıştır. Türkiye'nin enerji ihtiyacı açısından kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin IKBY'den sağlanması ve IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını kazanmasına yönelik olarak Türkiye üzerinden petrol ihracatını sürdürmesi için Kuzey Irak'ta petrol boru hattına saldırı düzenleyen PKK'ya karşı IKBY ile güvenlik alanında iş birliği yapılması ihtiyacı öne çıkmış ve bu da IKBY'nin PKK ile birlikte hareket etmesini önlemiştir.

Suriye iç savaşı da 2011'den itibaren PKK ile mücadeleyi farklı boyuta taşımıştır. PKK ile Kuzey Irak'ta mücadele sürdürülürken, diğer yandan buna PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG ile mücadele de eklenmiş, PKK ile mücadele alanı Kuzey Irak'a ilaveten Suriye'nin kuzeyini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Dolayısıyla, Suriye iç savaşı Türkiye'nin Kuzey Irak politikası kapsamında PKK'nın tasfiye edilmesine yönelik Demokratik Açılım Sürecine olumsuz etki yapmıştır. Türkiye Kuzey Irak politikasında IKBY ile iş birliği yaparken, PKK'ya karşı mücadelesini Suriye'deki PYD/YPG ile ilişkilendirmek ve 2015'den sonra da askeri gücünü Kuzey Irak ve Suriye'de kullanmak zorunda kalmıştır.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikası analizinde dış ve iç faktörlerin etkileşiminde denge iç faktörler lehine olmuştur. Ara değişkenler Kuzey Irak politikasına etkileri açısından karşılaştırıldığında lider algısıyla değişen stratejik kültür öne çıkmıştır. Değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasının uygulanması için 2002-2009 döneminde lider algısıyla başlatılan sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve iç siyasi kurumların bürokratik etkilerinin azaltılmasına yönelik dönüştürülmesi 2009-2015 döneminde de devam etmiştir.

### ***Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2015-2017)***

Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış faktörler olarak bölgesel güç dengesi bağlamında 2014'de DEAŞ'ın Irak topraklarında genişlemesinin Irak'taki istikrarsızlığı artırması ve Bağdat yönetimi ile IKBY arasındaki gelişmeler dikkate alınmıştır. Çok kutuplu sistemin sürdüğü bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından dış faktörlerin belirsizliği artmış ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci

üzerinden iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; güçlenmiş lider algısı 2017 IKBY referandumundan sonra Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı eski stratejik kültüre dönüş yapılmasını öngörmüştür. Kuzey Irak politikasını etkileme açısından ara değişkenler karşılaştırıldığında, neoklasik realizm kuramı çerçevesinde hızlı gelişen durumlarda mümkün görüldüğü gibi lider algısı ara değişkeni öne çıkmıştır.

IKBY'nin Türkiye ile iş birliği sonucu ekonomik bağımsızlığını artırması ve Suriye'de sözde "Rojava Özerk Yönetiminin" PYD/YPG tarafından 2014'de ilan edilmesi dikkate alındığında kurulması tasavvur edilen Kürt devletinin çekirdeğini oluşturmada Kürt grupları arasındaki rekabette öne çıkarak öncülük etmek için kısa-orta vadede IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapma olasılığı belirlemiştir. Musul'a yönelik DEAŞ saldırısı karşısında Irak ordusunun kontrolü kaybetmesi üzerine IKBY Peşmerge güçleri kontrolleri altındaki bölgeyi yüzde 40 oranında genişletmiş (Coles and Kalin, 2016) ve bu durum IKBY'nin kendi toprakları dışındaki bölgeleri de kontrolü ve yönetimi altına alma isteğini artırmıştır. IKBY'nin izinsiz petrol ihraç etmesi nedeniyle federal bütçe payını Bağdat'ın Ocak 2014'ten itibaren vermemesinin IKBY'de yarattığı mali sorunlar ve DEAŞ ile mücadele kapsamında Irak'taki gelişmeler IKBY referandumunun gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, IKBY Başkanı Mesud Barzani IKBY halkının bu fırsatı değerlendirerek kendi geleceğini belirlemesi gerektiğini açıklamıştır (Amanpour,2014).

Barzani Irak'ın fiilen bölündüğünü ileri sürerek 1 Temmuz 2014'de referandum çağrısı yapmak istemiş; ancak, DEAŞ ile mücadele nedeniyle çağrısı Ekim 2016'ya, bilahare Musul'un DEAŞ'tan kurtarılması sonrasında ertelemiştir (Barzani,2016) ve 7 Haziran 2017'de referandumun 25 Eylül 2017'de yapılacağını açıklamıştır. Buna karşılık, Irak Hükümeti referandumun anayasaya aykırı olduğunu ilan etmiş ve Irak Yüksek Mahkemesi referandumun askıya alınmasına karar vermiştir (Al Jazeera, 2017). Petrol ihtiyacının önemli bir kısmını IKBY'den karşılayan İsrail referandumu desteklerken (Heller, 2017), BM, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa DEAŞ ile mücadeleye zarar vereceği için referanduma karşı çıkmış, Türkiye ve İran referandum yapılırsa bedelinin ödettirileceğini vurgulamış (Independent, 2017); ancak, Barzani geri adım atmamıştır.

IKBY'nin referandumuna 25 Eylül 2017'de yüzde 72 oranında katılan seçmenlerin yüzde 93'ü evet, yüzde 7'si hayır oyu vermiştir (Park, 2019: 46). Referandum sonrası IKBY misilleme eylemleriyle karşı karşıya kalmıştır (Esposti, 2021: 2327). Türkiye ve İran sınırlarını ve hava sahalarını kapatmış ve ortak askeri tatbikat düzenlemiştir. Irak birlikleri 15 Ekim 2017'de Kerkük'te Kürtlerin DEAŞ'tan aldığı tartışmalı bölgelerin çoğunu kontrol altına almıştır (Park vd.,2017: 208). IKBY'nin referandumuna karşılık Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün muhafazası için Bağdat yönetimi ile iş birliği içinde hareket

etmiştir. Güç kullanma tehdidi üzerine IKBY referandum sonuçlarını dondurmıştır (Euronews, 2017).

IKBY'yi kontrol altına almak için 2009-2015 döneminde yeni stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasında değişiklik yapan Türkiye IKBY referandumunun tehlikeli sonuçlarını önlemek için güvenlik konusunu öne çıkarmış ve 2002-2007 dönemindeki gibi askeri güç odaklı stratejik kültüre lider algısıyla dönüş yapmıştır. Buna karşılık, Türkiye Bağdat yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı sürdürdüğü politikaya ağırlık vermiştir. Bu dönemde Kuzey Irak politikasına etkisi bakımından lider algısı öne çıkmış ve Kuzey Irak politikasının belirli bir süre askeri güce dayalı stratejik kültüre göre değişmesinde önemli rol oynamıştır.

### **Sonuç**

Tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 1990-2002 döneminde seçimle gelen liderler farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da genel olarak askeri güce dayalı egemen stratejik kültürle ve kurumsal yapılar (bürokrasi) ile sorunları olmayıp kurumları dönüştürmek gibi hedefleri olmamış ve genel olarak Batı yanlısı statükocu Kuzey Irak politikası izlemiştir. Buna karşılık, 2002-2017 döneminde küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle AK Parti liderliği 2007'den itibaren askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olacak şekilde stratejik kültürde değişiklik yapmış, yeni stratejik kültürün uygulanması için sivil-asker ilişkilerini düzenlemiş ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesini başlatmıştır. Türkiye 2002-2017 döneminde değişen Kuzey Irak politikasını Batıdan kopmadan pragmatik yaklaşımla aktif şekilde uygulamıştır.

Neoklasik realist perspektiften bakıldığında stratejik ortama bağlı olarak Türkiye 2002-2017 döneminde, Kuzey Irak'ta IKBY'yi tehdit olarak algıladığı 2007'e kadar askeri güce, tehdit olarak algılamadığı 2007-2017 arasında IKBY'yi kontrol altına almak için karşılıklı ekonomik bağımlılığa ve 2017'den sonra tekrar tehdit olarak algıladığı süreçte askeri güce dayalı eski stratejik kültüre istinat eden iki farklı yaklaşıma dayalı politika uygulamıştır. Türkiye, başlangıçta Irak Kürt fiili siyasi oluşumunu PKK terör örgütü ile mücadelede iş birliği yapmak, bunda başarılı olamayınca bu oluşuma karşı askeri güce dayalı politika izlemek, 2008'den itibaren IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkileri geliştirmek, 2009-2012 döneminde Bağdat ve Erbil ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı dengeli politika izlemek, 2012 sonrası Irak'la ilişkilerin gerilmesi nedeniyle IKBY ile ilişkilere ağırlık vermek ve IKBY 2017'de bağımsızlık referandumunu yaptığında askeri güce dayalı stratejik kültüre dönüş yaparak buna uygun politika izlemek şeklinde dış politika davranışı sergilemiştir. Türkiye'nin 2002-2017 arasında dinamik ve pragmatik Kuzey Irak politikası esas itibarıyla IKBY'nin

bağımsızlığını ilan etmesini önlemeyi hedeflemiştir. Yeni stratejik kültüre göre 2007-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Kuzey Irak'ta istikrarı artırması ve İKBY'nin belirli ölçüde kontrolünü sağlamasına rağmen, İKBY'nin bağımsızlık referandumu Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını gözden geçirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında dış ve iç faktörler arasında denge 2002-2009 döneminde 2003-2007 arasında dış faktörlerin, 2007 sonrası iç faktörlerin, 2009-2015 döneminde iç faktörlerin ve 2015-2017 döneminde dış faktörlerin lehine olmuştur. Kuzey Irak politikasına ara değişkenlerin etkisi bakımından 2002-2009 döneminde lider algısı ve stratejik kültür, 2009-2015 döneminde stratejik kültür ve 2015-2017 döneminde lider algısı öne çıkmıştır. Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasında başat ara değişken olan lider algısı stratejik kültürü ve dolayısıyla 2008-2017 dönemi politikasını değiştirmekle birlikte, değişen politikanın uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkileri ve iç siyasi kurumları da dönüştürmüştür.

Uluslararası sistem basamağından bakılarak sistemsel ve bölgesel etkilerin karar vericiler tarafından zamanında doğru algılanması, dış faktörlerin ara değişkenlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan ilişkilerin algılama-karar verme ve politika uygulama süreçleri üzerinden analiz edilmesi suretiyle neoklasik realizm tip III varyasyonu Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasını açıklamada ikna edici olmuştur. Ara değişkenlerin analizde kullanılması vakaları açıklamada önemli işlev görmüştür.

### **Kaynakça**

- Amanpour, Christian (2014). "İraçli Kürdistan lideri 'zaman burasıdır' için kendini tanımlar", <http://amanpour.blogs.cnn.com/2014/06/23/exclusiveiraqi-kurdishleader-says-the-time-is-here-for-self-determination/> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Anadolu Ajansı (2013). "Barzani'nin gelişimi çözüm süreci açısından anlamlı", <https://www.aa.com.tr/tr/politika/barzaninin-gelisi-cozum-sureci-acisindan-anlamli/204159> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- AK Parti 2002 *Genel Seçimleri Seçim* Beyannamesi (2015). (Ankara: AK Parti Tanıtım Medya Başkanlığı).
- AK Parti 2. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R. Tayyip Erdoğan'ın Konuşması*, (2006).

- AK Parti 2007 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi* (2015). (Ankara: AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı).
- Al Jazeera (2013). "Irak'tan BM'ye PKK şikâyeti", <https://www.aljazeera.com.tr/haber/iraktan-bmye-pkk-sikayeti> (Erişim Tarihi: 17.07.2023).
- Al Jazeera (2017). "Iraq top court rules to suspend Kurdish referendum", <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/iraq-top-court-rules-suspend-kurdish-referendum170918102729593.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2023).
- Baykan, Mahmut Bali (1996). "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991–95", *Middle Eastern Studies*, 32 (4): 343-366.
- Barzani, Mesud (2016). "Barzani:Kurdistan will hold referendum before October", *Kurdistan 24*, <https://www.kurdistan24.net/en/story/4109-Barzani-Kurdistan-will-hold-referendum-before-October> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Clinton, Hillary Rodham (2009). Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations <https://20092017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071.htm> (Erişim Tarihi: 21.11.2023)
- CNN Türk (2009 a) "Obama'nın Türkiye Ziyareti Basın Açıklaması", <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/04/06/obama.turkey/> (Erişim Tarihi: 12.02.2023).
- CNN Türk (2009 b). "Barzani:Türkiye'nin açılımı PKK'yı pes ettirir", <https://www.cnnturk.com/dunya/barzani-turkiyenin-acilimi-pkkyi-pes-ettirir> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Coles, Isabel and Kalin, Stephan (2016). "In fight against Islamic State, Kurds expand their territory", <https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis-kurds-land/> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yayınları).
- Davutoğlu, Ahmet (2008). "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, 10, 1 (January-March): 79-82.
- Davutoğlu, Ahmet (2010). "Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation", *Political Reflection*, 1(2):35-50.
- Esposti, Nicola Degli (2021). "The 2017 independence referendum and the political economy of Kurdish nationalism in Iraq", *Third World Quarterly*, 42 (10): 2317-2333.
- Euronews (2017). "IKBY'nin Referandum Sonuçları", <https://tr.euronews.com/2017/10/25/erbil-referandum-sonuclarini-askiya-almaya-hazir> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Evans, Graham and Jeffrey Newnham (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Çev. H. Ahsen Utku (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın).

- Freyberg-Inan, Annette, Ewan Harrison, and Patrick James (2009). *Rethinking Realism in International Relations* (Baltimore: Johns Hopkins University Press).
- Goertz, Gary and Mahoney, James (2012). "Causes of Effects versus Effects of Causes", in *A Tale of Two Cultures Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences* (NJ: Princeton University Press).
- Gtz, Elias (2021). "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", *Foreign Policy Analysis*: 1-13.
- Gunes, Cengiz and Robert Lowe (2015). "The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East", *The Royal Institute of International Affairs*:1,14. [https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field\\_document/20150723SyriaKurdsGunesLowe.pdf](https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150723SyriaKurdsGunesLowe.pdf) (Erişim Tarihi: 24.03.2023).
- Heller, Jeffrey (2017). "Israel endorses independent Kurdish state", <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurds-israel/israel-endorses-independentkurdish-state-idUSKCN1BO0QZ> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Hürriyet (2012). "Türkiye dřman lke gibi davranıyor", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-dusman-ulke-gibi-davraniyor-20390556> (Erişim:23.03.2023).
- Hürriyet (2013). Kuzey Irak'a petrol kapısı", <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-a-petrol-kapisi-22906288> (Erişim Tarihi: 23.03.2023).
- Independent (2017). "Iraqi Kurdish referendum: Why international powers fear independence vote could derail fight against Isis", <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraqi-kurdish-independence-referendumpreview-isis-krq-vote-a7955936.html>, (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Jenkins, Gareth (2012). "Islamism in Turkey", Shahram Akbarzadeh (edt) *Routledge Handbook of Political Islam*, (NY: Routledge): 129-141.
- Jepperson, Ronald L. Alexander Wendt, and Peter J. Katzenstein (1996). "Norms, Identity, and Culture in National Security," Peter J. Katzenstein (edt) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (NY: Columbia University Press): 33-75.
- Johnston, Alastair Iain (1995). *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton: Princeton University Press).
- Kampf, David (2009). The Emergence of a Multipolar World, Rising Powers, <https://foreignpolicyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world> (Erişim: 21.11.2023).
- Kane, Sean (2011). "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq", *US Institute of Peace*: 1-16.
- Kaygusuz, zlem (2010). "Sođuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dnřmne Bir Bakış: Kresel Eđilimler, AB Süreci ve Krt Sorunu'nun Etkileri", *Mlkiye*, XXXIV, 268:187-210.

- Lobell, Steven E. (2009). "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model" S. E. Lobell, N.M. Ripsman, J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge Univ. Press): 42-74.
- Meibauer, Gustav et. al. (2021) *Forum: Rethinking Neoclassical Realism At Theory's End, International Studies Review*, (23):268-295.
- Mercan, Sezgin (2016). "Perceptions of Security In Turkish Foreign Policy Toward The Middle East In The 21st Century", Sertif Demir (edt) *Turkey's Foreign Policy and Security Perspectives In The 21st Century Prospects and Challenges*, (Boca Raton, Florida: Brown Walker Press): 97-119.
- Milliyet (2007). "Talabani: Kedi bile vermeyiz", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/talabani-kedi-bile-vermeyiz-219128> (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- NTV (2007). "Barzani: Bağımsız Kürdistan fikrine alırım", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/barzani-bagimsiz-kurdistan-fikrine-alisin-6023791> (Erişim Tarihi: 28.07.2023).
- NTV (2009). "Barzani'den Kürt açılımına destek", <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzaniden-kurt-acilimina-destek0Dk2YsLma0WKRMHxDkjMgw> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Oğuzlu, Tarkan (2008). "Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives", *Insight Turkey*, 10 (3): 5-22.
- Özcan, Mesut (2010). "Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009", *Perceptions XV*, 3(4): 113-132;
- Park, Bill, Joost Jongerden, and Francis Owtram (2017). "Field Notes: On the Independence Referendum in the Kurdistan Region of Iraq and Disputed Territories in 2017", *Kurdish Studies*, 5 (2): 199-214.
- Park, Bill (2019). "Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset?", *Ethnopolitics*, 18 (1): 46-60.
- Reuters (2009). "Iraq President Says PKK Must Accept Peace", [https://www.rferl.org/a/Iraq\\_President\\_Says\\_PKK\\_Must\\_Accept\\_Peace/1808298.html](https://www.rferl.org/a/Iraq_President_Says_PKK_Must_Accept_Peace/1808298.html) (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Ripsman, Norrin M. Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell (2009). "Conclusion: The state of Neoclassical Realism", S. E. Lobell, N. M. Ripsman, and J. W. Taliaferro (eds) *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press): 280-299.
- Ripsman, Norrin M. (2011). *Neoclassical Realism*, <https://oxfordre.com/international-studies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36?print=pdf> (Erişim Tarihi: 19.09.2021).



- Ripsman, Norrin M. Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press).
- Rose, Gideon (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51 (1): 144-172.
- Snyder, Jack L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF, (Santa Monica, California: RAND Corporation).
- SOFA Anlaşması, (2008). [https://www.mfa.gov.tr/no\\_207--27-kasim-2008\\_-sofa-anlasmasi-hk.tr.mfa](https://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_-sofa-anlasmasi-hk.tr.mfa) (Erişim: 8.02.2023).
- Sterling-Folker, Jennifer (2009). "Forward Is as Forward Does: Assessing Neoclassical Realism from a Traditions Perspective", A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James (eds.) *Rethinking Realism in International Relations* (Baltimore: Johns Hopkins University Press): 191-218.
- Şenbaş, Demet (2018). *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi* (London: Transnational Press).
- Taliaferro, J.W. S.E. Lobell, N.M. Ripsman (2009). "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy" S. E. Lobell, N.M.Ripsman, J. W. Taliaferro (eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press): 1-41.
- T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (2013). *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri, (2002-2012)* (Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları 4).
- Tsebelis, George (2001). *Veto Players: How Political Institutions Work* (NJ: Princeton University Press).
- Tür, Özlem ve Ahmet K. Han (2011). "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s", Özden Zeynep Oktav (edt) *Turkey in the 21st Century Quest for a New Foreign Policy* (London: Routledge): 7-29.
- Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 6.12.2022).
- Voice of America Türkçe (2010). "Barzani: PKK'ya Karşı Askeri Operasyona Destek Vermeyiz", <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-01-27-voa24-88192457/880149.html> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Voller, Yaniv (2014) *The Kurdish Liberation Movement in Iraq From insurgency to statehood* (NY: Routledge).
- Yeni Şafak (2003) "Vekillere 'hayır' baskısı", <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/subat/26/p9.html> (Erişim: 21.04.2023).
- Yeni Şafak (2007 a). "Barzani'den Türkiye'ye ağır tehdit", <https://www.yenisafak.com/dunya/barzaniden-turkiyeye-agir-tehdit-39314> (Erişim Tarihi: 8.04.2023).

- Yeni Şafak (2007 b). “PKK’yı Kandil’den Peşmerge çıkaramaz.”, <https://www.yenisafak.com/dunya/pkkyi-kandilden-pesmerge-cikaramaz-77329> (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- Yeni Şafak (2007 c). “Sınır ötesine geçişi savaş ilanı sayarız.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/sinir-otesine-gecisi-savas-ilani-sayariz-78069> (Erişim Tarihi: 20.06.2023).
- Yeni Şafak (2007 ç). “İşte Barzani'nin PKK sorununa çözüm formülü”, <https://www.yenisafak.com/dunya/iste-barzaninin-pkk-sorununa-cozum-formulu-75035> (Erişim Tarihi: 20.06.2023).
- Yeni Şafak (2008). “Barzani de Ankara ile iyi diyalog istiyor.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/barzani-de-ankara-ile-iyi-diyalog-istiyor-104567> (Erişim Tarihi: 20.06. 2023).
- Yeni Şafak (2015). “Tel Afer’e Dönüş”, <https://www.yenisafak.com/gundem/tel-afere-donus-2353864> (Erişim Tarihi: 1.05.2023).
- Yeni Şafak (2016). “Ben tarih dersi veriyorum.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/ben-tarih-dersi-veriyorum-2552021> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023).
- Yıldız, Uğur Burç (2012). “Civil-Military Relations During The Period of The Justice and Development Party In Turkey”, *Ege Strategic Research Journal*, 3 (2): 21-38.
- Zakaria, Fareed (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (NJ: Princeton University Press).